ZENEI NEVELÉSÜNK REFORMJA.

«Minden igazság addig ismétlendő, míg valóság nem lett belőle».» *Börne.*

I.

A zene a nevelés szolgálatában.

Régi dolog, hogy a zene a nevelés egyik leghatalmasabb tényezője. Már az ó-kor népei belevonták a nevelés legfontosabb disciplinái közé s nagy szerepet juttattak neki a minden irányban kimüvelt elme szellemi tőkéjében. Ezt tette a modern műveltségnek még ma is sok tekintetben mintáúl szolgáló görög nép, melynek a *szépség* volt vezéreszméje.

A szellemirány eszmei világa azóta más útra tért. A modern emberben ma már inkább a gondolati elem jutott túlsúlyra s a bűvös szépség æsthetikai világa háttérbe szorult. A művészetek eléggé míveltetnek ugyan s főleg a zenének nincs oka panaszra; hiszen ez most is a legnépszerűbb; de az érzelmi és gondolati elem a művészetben, mondjuk: a zenében, nem forrott eléggé össze. Hibás az a zeneiképzés, a mely kizárólag, egyoldaluan a művészi czélt szolgálja és hibás az a nevelés is, mely a művészi képzést teljesen mellőzi; a művészet csak akkor bír létjogosultsággal, ha részt vesz az általános culturában, vagyis a szellem összhangzatos kimüvelésében. A művészi képzésbe azért át kell vinni nagyobb mértékben az általános műveltséget s ebben viszont nagyobb tért kell foglalni az æsthetikai képzésnek. Szóval: a művészet iskoláiban több tért kell engedni a theoretikus szakképzésnek s az általános műveltséget szolgáló iskolákban az æsthetikai képzésnek. E vezérelvek alapján tehát javításra szorulnak az általános műveltséget szolgáló iskolák, nemkülönben a művészet szakiskolái. A zenei nevelés ügyé-

nek tehát nemcsak szakiskolákra kell kiterjeszkedni, hanem föl kell ölelni a többi, az általános műveltséget szolgáló iskolákat is.

Midőn fölszólalok zenei nevelésünk fontos ügyében, bizalmat helyezek az illetékes körök lelkes meggyőződésébe s így remélni óhajtom, hogy felszólalásom nem lesz kiáltó szó a pusztában. Mert valóban már rég elérkezett az ideje, hogy zenei nevelésünket gyökeres reform alá vegyük. Nagy a hiány, nagy a zavar, rendszertelenség és visszaélés. Kulturánk minden oldalról szépen megindult, de zenei nevelésünk elhanyagoltsága szellemi tőkénk nagy deficitjét képezi. A bajon segíteni nem nehéz: csak magánosok, községek és az állam összeműködésére van szükség s első helyen az állam erős energikus beleavatkozására. Hiszen tulajdonképen nem is arról van szó, hogy az egész világ hódoljon Polyhymniának, hanem, hogy zenei nevelésünk öszhangba hozassék a nevelés más föltételeivel. Ez pedig a művészeti czélon kívül még más szempontból is fontos. Mert a zene más jelentősége mellett már csak azért is figyelmet érdemel, mivel a hang organismusának æsthetikai kiművelésére vezet s ez fontos szerepet játszik a nyelvben, a beszédben, vagyis a gondolkodás kifejezésében, melynek révén a gondolati elem felfogására jutunk. A hangorganismus tökéletesítésével hozzájárulunk a jellem fejlesztéséhez is, midőn az érzelmi világot nemesítjük. Erre azonban nem alkalmas bármilyen zene; mert a frivol, a triviális, a köznapi megrontja az izlést; a kedélyt csak a nemes zene gazdagítja. Jó zenéről kell hát gondoskodnunk, eszközökről, melyek által a zenei nevelést javíthatjuk.

A zenének a görög nevelés rendszerében való fontos szereplésére hivatkozni, talán nem látszik korszerűnek és irányadónak viszonyaink rendezésének kérdésénél; mert a görög szellem és cultura egészen más tényezőkön alapult és egészen más volt a nép zenéje is. És mégis tanulságos egy futó pillantást vetni erre a világra; mert az bizonyos, hogy a régi görögök ismerték föl eddigelé legszebben az ember hivatását, igazi rendeltetését, hogy az emberiség nagy történetének egy korszaka sem mutatja oly szépen az ember összes képességeinek harmonikus kiművelését. S e nép a zenét az emberi műveltség lényeges alkotó részének tartotta, pedig zenéjök valóban nem állott a fejlettségnek valami magas fokán. Az a declamáló ének, a görög nyelv rhythmusához símuló zene nagy hatású lehetett ugyan, de a költészetnek volt alárendelve, an-

nak állott szolgálatában; attól nyerte hatalmát. És minő szerény volt az egész zenekiséret! Orpheus vagy Arion bizonyára a költészet és énekelőadás hatalmával tettek szert mesés hírnevökre és nem primitiv lantjuk zenéjével. Maga a bűvös hatalmú Orpheus, ki a mythos szerint még az alvilági Plutót is meghódította, bizony alig fejezhetett volna ki valamit a költészet nélkül háromhúrú lantjának pengetésével. Ha még hozzá veszszük, hogy nem alkalmazták a harmoniát, elképzelhetjük, hogy zenéjök csakugyan a költészettül nyerte bűvös varázsát. És a görögök, zenéjöknek a maihoz mért kezdetlegessége daczára is, mennyivel magasabban állottak a zenei nevelés dolgában; minő finomúl megkülönböztették egyes hangnemeknek, rhythmusoknak, dallamoknak és hangszereknek hatását, kijelölve azokat, melyek elpuhítók s az erkölcsöknek ártalmasak. Még túlzásaik is érdekesek és tanulságosak, mert rendkívül finom zenei érzék nyilvánul bennök. Pædagogusaik megtámadták az ártalmas zenét és államférfiaik kiküszöbölték. Plato finom különbséget tesz a férfiak és nők számára való zene között, megkülönbözteti a falun vagy városon művelendő zenét, kijelöli, hogy mely hangnemek ajánlatosak s melyek kerülendők. A görög philosophia ily aggodalmas gondossága ma már valóban majdnem nevetségesnek látszik, mivel az újkori pædagogia mindezt nem érzi, minderről mitsem tud. Ebben az értelemben mondja egy zeneíró a következőket: «A régiek, így a görögök és szellemes néppædagogusaik, törvényhozóik, philosophusaik és államférfiaik a zenének a nevelésben való jelentőségével tisztában voltak, magukat a harczias lakedæmonbelieket sem véve ki, kik Lykurgusuknak törvényeit énekelve plántálták tovább, egyhangulag fölismerték a zenét a pædagogiai disciplinák lényeges alkotó részének; míg tudvalevőleg némely újabb pædagogusok és tanférfiak, ha nem épen kicsinyléssel és ellenségeskedéssel is, de nem előmozdítólag fordúlnak feléje, s nem üdvös nevelő eszköznek, hanem az ifjuság ártatlan, sok rossztól visszatartó időtöltésének tekintik.»* És igaza van.

Mert valóban, nem csupán arról a negativ haszonról van szó, hogy a zene az ifjúságot sok rossztól megóvja, haszontalan időtöltéstől elvonja, hanem arról a positiv czélról, hogy a jó zene neme-

* *Keferstein*, Über das Verhältnis der Musik zur Pædagogik. Leipzig, 1841. 71.

síti lelkét, mert a rossz zene kártékonyan hat, érzéki élvezetekre disponál és aljassá tesz. Ez ellen talán sok jó zenét mívelő, de azért bomlott lelkű virtuóz-zenész pályáját lehetne czáfolatúl felhozni, az ily példa azonban nem eléggé találó, mert ezeknél az egyéneknél épen a lélek egyoldalú műveltsége bontja meg a kedély öszhangiát, míg másfelől egy Bach, Gluck, Haydn, Mozart, Beethoven nemes példái viszont a zenei műveltségből eredő legszebb jellemeket mutatják.

A mai zene a harmonia és polyphonia kifejlődésével s a hangszerek nagy technikai tökéletesítésével egészen a modern kor szülötte. Három évszázad óta indult meg ez a zene, melynek alig van köze majdnem ötezer éves multjához, a mire a zenetörténeti kutatás utal. Ennek az újabb keletű zenének is akadt annyi és ép oly lelkes bámulója, mint az ó-korban volt; de a modern nevelés nem volt képes annyira rendszerébe iktatni, az egész szellemi képzésbe beleolvasztani. Művelésében teljes anarchia uralkodik. Pedig nem mondhatnók, hogy kevésbbé mívelik, mint régebben, de teszik azt terv és rendszer nélkül; tanításának nincs eszményi czélja, nincs kiforrott módszere; nem áll szerves összefüggésben a nevelés más feladataival. A pædagogia csak elvétve foglalkozik vele, felületesen, s nem dolgozta még fel egész anyagát a módszeres tanítás czéljaira.

Nem szeretnék félreértetni, mert korántsem gondolok arra, hogy minden emberből zenészt neveljünk; nem tartom szükségesnek, hogy Pythagoras tanai szerint minden ember zenével kezdje a napot, lelkét a munkára zenével készítse elő; hanem az igen is szükséges, hogy rendszer hozassék a zenei nevelésbe s hogy kellően felhasználtassék még nem eléggé méltányolt szelleme.

Honnan várjuk mind ennek rendezését? Kihez intézzük felhivásunkat? Úgy hiszszük, hogy nem csupán egyesek, nem csupán társulatok hivatása rendet csinálni és mindezt szabályozni, mert erre önmagukban nem is képesek; a főfeladat az államé, melynek módjában is áll a bajon segíteni és az egész vonalon rendet csinálni. Hozzáfordulunk tehát javaslatainkkal, de átadjuk azokat a nyilvánosságnak is, hadd szürődjenek át a közvélemény rostáján. A czéllal bizonyára mindenki egyet fog érteni, de a megoldás módozatai megbeszélést kivánnak; a ki másként gondolja, vagy jobban tudja a megoldást, ám álljon elő; mondja el nézeteit, mert nem tartom magam csalhatatlannak. Nagy fontosságú nemzeti ügy-

ről van szó, s hadd érvényesüljön az arra hivatottak legjobb tudása és meggyőződése; segítsen mindenki a maga erejéhez képest kissé ideálisabb állapotok megteremtésén. Magam nem először sürgetem zenei nevelésünk reformjának szükséges voltát. Évek sorának tapasztalatait foglalom itt össze s ha helyes az a régi mondás, hogy «nonum prematur in annum», akkor ugyancsak rászolgáltak e közlemények arra, hogy a nyilvánosság előtt megjelenjek. A reform sürgetésének ismétlésébe nem fáradtam bele, nem fogok attól visszariadni jövőben sem; mert ebben Börnét követem, ki azt állította, hogy «minden igazság addig ismétlendő, míg valóság nem lett belőle.»

II.

A zenei nevelés állami szervezése és ellenőrzése.

«Ha akarod tudni, hogy valamely állam miként kormányoztatik, vedd szemügyre zenéjét», így szólt mintegy négyezerötszáz évvel ezelőtt Ling-Lun chinai bölcs és így vélekedett Plato is és vele Görögország legkiválóbb philosophusai. Azóta nagyot haladt a világ kereke s vele a zene is, de azért igen furcsa eredményre jutnánk, ha ma a zenei műveltség szerint ítélnők meg az állam kormányzását.

A modern állam kevesebet törődik a zenével s az e téren uralkodó anarchia korántsem felel meg az államszervezet folyton tökéletesedő gépezetének.

Az állam a zenével szemben probléma előtt áll; még sehol sem jött azzal tisztába, hogy mennyire avatkozzék bele a zenei nevelés ügyeibe. Helyenként egyik-másik téren szabályozza, szervezi, míg másfelől egészen szabad tért enged neki, a *szabad művészet* kényelmes szempontjára utalva. Pedig az állami szervezés és ellenőrzés nem bénítaná meg szabad fejlődésében, miként ettől sokan tartanak; inkább elősegítené fejlődését, mint a növényt, melynek környezetét a kertész gondosan megtisztítja a gyomtól.

Az állam feladata minden terén: az ipar, kereskedelem, földmívelés, tudomány, művészet terén nyilvánuló hiányokon és bajokon segíteni; kötelessége a nemzet anyagi és szellemi tőkéjét gyarapítani, szóval a kulturát minden irányban fejleszteni és felvirágoztatni. Ezt a feladatát elismerte minden irányban, csak a művészettel szemben tartózkodó: tétlenül, habozva áll előtte,

mintha nem is volna köze hozzá s különösen a zene az, melyet úgyszólva egészen magára hagy. Letűnt az eszményi világ, melynek a *kalokagathia:* a szép és jó voltak vezéreszméi, a praktikus életczélok cultusa, a föld sarához tapadó utilitarismus vert a nevelésben gyökeret. A görög szobrászat az egész túlvilágot lehozta a földre, megérzékítette isteneit, megnemesítette az élet formáit; a keresztény szellem még eszményibb világot alkotott, sóvárgó vágygyal kereste az emberi lét mysticizmusának rejtélyét. A modern kor elzárkozik előle; szemei nem látnak, nem tud a világ problémáinak nagy könyvében olvasni. A hangok titokzatos világa neki semmit sem jelent és sajnálja azt, kit véletlenül magasabb vágya ebbe a világba sodort. Aesthetikai nevelésünk nagy átalakításra szorul. A művészet és kiválóan a zene van hivatva az embert a rideg valóságból kiragadni s ebben az államnak szép és nemes feladat jut, mit eddig jórészt elhanyagolt. Mennyi módszeres vizsgálatot kíván az állam attól, a ki hivatva lesz a gyermeket az írás és olvasás titkaiba beavatni. «Technikai feltalálók — mondja Brendel — patenseket kapnak, a földmívelés és ipar vállalatai anyagilag segélyeztetnek, a tudományról minden tekintetben gondoskodva van, csak a művészet ment el eddig üres kézzel s minden, a mi e téren történt, többékevésbbé magánügy maradt.»* S tegyük hozzá, hogy a művészetek közül a zenét érte a legmostohább sors.

A zene a maga szabad útján így is megtette históriai fejlődését, de azért nem szükséges tovább is magára hagyni s a régit szentesíteni, csak azért, mert így volt már ez eddig is. A föltétlen szabadság egyfelől előnyére volt, míg másfelől a czéltalan kapkodással eltért nagy feladatától. De a művészetnek nem is a megrendszabályozásáról van itt szó; nem is a szabad verseny üdvös voltának korlátozásáról, elfojtásáról, midőn az állami ellenőrzést és beleavatkozást javasoljuk, hanem a mellett foglalunk állást, hogy az egész zenei nevelést helyes rendszerbe fogjuk, hogy főleg a zenei szakiskolák erkölcsi és anyagi támogatását megnyerjük, mi maga után vonná azok egyöntetű szervezését és szabályozását.

A zeneművészeti szaknevelés állami szervezésének és ellenőrzésének eszméje nem valami új dolog; az eredetiséget e tekintetben nem vindikálom magamnak s örvendek, hogy ez így van.

* Brendel, Die Organisation des Musikwesens durch den Staat. Leipzig. Kahnt. 1865. 11. lap.

Eszméim talán súlyosabban hatnak, ha nem lépnek föl elszigetelten, mert így talán könnyen különösködésnek, valami phantastikus hóbortnak tarthatnák. Hasonló törekvések híveit és buzgó előharczosait találjuk már a művelt külföldön is. A zenei műveltség egyöntetű szervezésének kivánalmait már mások is a kulturállamok feladatai közé tűzték ki s így a mit az államtól e tekintetben kívánunk, az magából a kulturszükségletből indult ki; erre törekszik a külföldön is a művelt közvélemény. Németországon már 1841-ben hangsúlyozta e nagy feladatot Keferstein,* jelezve a zenének a pædagogiához való szigorubb viszonyát; Brendel** 1865-ben szólalt fel, Ramann L. 1868-ban; Hahn Albert 1876-ban fejtegette szükséges voltát, majd ismét ugyancsak Hahn referált ez ügyben Erfurtban a zenészek nagy kongresszusán. Hasonló törekvéseket találunk Németország fővárosának zenészeinél, majd Ausztriában, valamint Prágában. Minderről még lesz szó. Francziaország már régen jó példával járt elül, midőn a párisi *conservatoire*nak megfelelően több vidéki városban egyöntetűen szervezett zeneiskolákat, melyek szervi összefüggésben állanak a párisival, annak úgy szólva fiókjai.

A zeneművészeti ügynek állami szervezése és szigorú ellenőrzése Németországon nehezen halad előre; az évek óta minden oldalról hangoztatott reform-mozgalmak még csak igen csekély eredményre vezettek, részben azért, mivel ott a zenének már évszázados traditiói vannak. Számtalan zene-iskolájuk sok jó, alapos zenészt nevel, kikre a szigorúbb ellenőrzés nélkül is nyugodtan bizható a zenei nevelés fontos ügye. Másfelől nehézségekbe ütköznek e téren törekvéseik, mivel buzgalmukban jórészt túllőnek a czélon, midőn némelyek az egész zeneművészet valóban megbénító megrendszabályozására törekszenek; így pl. Hahn idézett művében az ellenőrzést és szabályozást a zenének nem csupán iskolai tanítására óhajtja kiterjeszteni, hanem a daloskörökre, hangversenyügyre, operára, sőt a sajtóra is, s ezt nem csupán az állam, hanem egy országos szövetkezettől is támogatva. Beteljesült rajta is, hogy «a ki sokat markol, az keveset fog».

A zenei szaknevelésnek állami szervezését nálunk sokkal egyszerűbbnek tartom, mint bárhol másutt. E tekintetben, fájdalom, nagy előnyünk van a külföld felett, a mennyiben nem kell meg-

* Über das Verhältnis der Musik zur Pædagogik. Leipzig. 1841.

** Die Organisation des Musikwesens durch den Staat.

gyökerezett traditiókkal küzdenünk; elülről kezdhetjük a dolgot. Az alapból indulunk ki, építünk, a hogy tetszik; nincs mit lerombolnunk. Hiszen az egész országnak csak egy állami zene-iskolája van: az orsz. m. kir. zene-akadémia, mely már két évtized óta fennáll s még mindig szervezés alatt van. A többi zene-iskolával az állam mitsem törődik. Sehol egyöntetűség, semmi normativum. Pedig van az országban vagy húsz zene-iskola, melyek mindenike szeretne az állam ægise alatt működni, annak támogatását szeretné megnyerni, de két-három újabb keletű iskola kivételével, mitsem törődnek a m. kir. zene-akadémia kipróbált tantervével és tanrendszerével. Ezek a zenei szakiskolák jórészt terv és czél nélkül működnek, az állami ellenőrzés teljes hijával. Ezek folytán az állam első és legégetőbb feladata e visszás állapotokat megszüntetni s e bajokon segíteni.

Nem sokkal jobbak az állapotok azokban az iskolákban, melyekben az állam tényleg gyakorolja ellenőrző és szabályozó jogát és kötelességét, értem a zene-tanítás ügyét az iskolákban. Mert minek tulajdonítsuk azt a megfoghatatlan dolgot, hogy a tanítóképzőkből még most is igen sok oly tanító és kántortanító kerül ki, a kik alig ismerik a kottát, a kik aztán hivatvák a községi isteni tisztelet énekét és orgona-játékát ellátni s a gyermekeket az iskolában nemes énekre tanítani? Korántsem túlzok; hiszen eléggé ismeretes a vidéki kántorok igen nagy részének majdnem absolut zenei tudatlansága. A baj forrása mindenesetre a tanítóképző intézetek tanításában vagy rendszerében rejlik.

De hát mit szóljunk a középiskolai énektanításról, ha ugyan azt egyátalában tanításnak lehet nevezni. Míg az ma már a külföld sok államában legalább az alsó osztályokban kötelezett tantárgy, nálunk rendkívüli, melynek nincs kitűzve sem czélja, sem módszere. A rajz is művészi tárgy és kötelezett, a torna minő figyelemben részesül; mind a rajz, mind a torna tanárától qualificatiót kívánnak, míg az éneket taníthatja mindenki, a kinek arra kedve van, ha csak valamit sejdít a zenéhez.* Dotáczió az énektanításra úgy szólva sehol sincs, s ha az énektanár nem épen ingyen tanít, akkor a tanulóktól szedett krajczárokból juttatnak neki valamit. Az énektanár mindenütt azt teszi, a mi neki tetszik, többnyire

* Örömmel értesültünk az éneknek, mint középiskolai rendkívüli tantárgynak tanítására való képesítés tárgyában a vallás- és közokt. miniszter tőlidőközben kiadott szabályzatról.

rontva a hangot és zenei ízlést tetszés szerint. Nem sokkal jobb az énektanítás ügye a polgári és felsőbb leányiskolában, hol kevés az ének óraszáma s így nem vezethet kellő eredményre a legjobb akarat mellett sem. Így van ez az elemi népiskolában, hol oly bámulatos rendszertelenség uralkodik, hogy minden elfogulatlanúl gondolkozó szakember, sőt még a laikus is már régóta meggyőződhetett ez állapotok tarthatatlanságáról. Hiszen még azzal sincsenek tisztában, hogy kotta szerint, vagy csupán hallás szerint tanítsák-e az éneket. A törvény előír ugyan egyet-mást, de alig van iskola, hol ezzel törődnének. Szóval nagy a zűr-zavar. Így menjen ez tovább is? Ez a visszás helyzet az egész vonalon ráutal az állam reorganizáló beavatkozásának szükségére.

Hogy miért szükséges főleg nálunk az állam reformáló beavatkozása, arról már máskor is szóltam,* de helyén levőnek találom arra ismét visszatérni, főleg a következőkben találva a bajok forrását. Mivel ugyanis zenénk nem tud még kibontakozni a naturalismusból és dilettantismusból, a zene nálunk alig tekinthető életpályának, míg a külföldön sok ezer ember nyer általa nemes foglalkozást. Folyton panaszkodunk, hogy férfiak nálunk nem igen mernek a zenei pályára lépni, hogy nem mernek a zenével hivatásszerűen foglalkozni; azt hiszik, hogy a magyar ember sokkal büszkébb, hogysem magát zenészszé, muzsikussá képezze. Pedig a dolog nem úgy áll; a baj oka másban keresendő, és pedig abban, hogy nálunk a zene alig nyújt existentiát. Miért adja magát nálunk valaki a zenére, ha ennek révén nem talál alkalmazást; mert a magán órákkal való vesződés, mondjuk házalás, valóban eléggé elriasztó. Ez idő szerint jórészt az orsz. m. kir. zene-akadémián tanulnak zenét azok, kik magukat arra hivatásszerűen szentelik és e műintézet évkönyvei mutatják, hogy minő csekély ott a férfi növendékek létszáma s ezeknek is legnagyobb része középiskolai, egyetemi tanuló, okleveles tanító vagy egyszersmind más iskola növendéke, tehát olyanok, kik más irányban igyekeznek maguknak életpályát biztosítani. Ott a zene-akadémiai tanárképző, melyben csak elvétve fordul elő egy-egy férfi növendék; az 1894/5. tanévben 12 nő nyert ott képesítést és nem volt a jelöltek között egyetlen férfi sem, ki élete hajóját a zenei existentia kétes hullámaira merte volna bízni. Mit kezdjen nálunk a zenész, ki motetteket vagy sym-

* Magyar Pædagogia. 1892. márcz. szám.

phoniákat componál? Mit kezdjen a zenész, ki magát karmesterré, zenekari taggá, vagy zenetanárrá képezi? Az állam kiszabhatja a qualificatió föltételeit, súlyosbíthatja a vizsgálatokat s azután világgá bocsáthatja zenetanárait, hadd keressenek maguknak existentiát a külföldön, hol zenészek amúgy is bőségesen vannak; vagy ráutalja a magántanításra, hogy terhes munkájuk mellett kénytelenek továbbképzésükről lemondani és a megélhetés miatt az óra-adásban versenyre kelni a képesítéssel nem bíró, de a legtöbb esetben a reklám nagy dobját a sajtóban vagy hirdetésekkel annál erősebben püfölő proletárok egész hadával. A közönség pedig nem tudja mestereit megválasztani, zenei műveletlensége folytán nincs ítélete, nincs mértéke; nem tudja, hogy hol keresse a megbízható egyént s többnyire épp olyanokhoz fordul, kik bizonyos népszerűségre szert tett czégér alatt magukat érdemetlenül befészkelték a közönség kegyeibe s megnyerték bizalmát.

Így történt, hogy zenei viszonyaink szervezetlensége folytán a proletárság lábrakapott és ijesztő mértékben grasszál, ártalmára a művészet fenkölt szellemének. Így jutott nálunk a zene-tanítás majdnem kizárólag idegenek: németek és csehek kezébe, kik elzárkózva kulturánk minden eszményibb törekvéseitől, a művészetet csupán mesterségszerűen űzik és nemzeti aspiratióinkkal nem törődnek. Azért nem képes zeneművészetünk nemzetünk nagy zenei képessége mellett s a zenénkben rejlő nagy eredetisége daczára előre haladni. Fennakadt minden mesterkedésünk daczára, a közönség pedig megmaradt, kevés kivétellel, a czigányainktól jól-rosszúl executált népzene mellett.

Pedig eltekintve a zenének nagy művészeti jelentőségétől, nagy nemzetgazdasági tényezőt is találunk benne, mert nemzeti culturánknak ez oldalról való kiegészítésével nagy anyagi tőke is támadna, melyből a zeneművészet sok szellemi harczosa huzhatna tekintélyes kamatokat, a nemzeti művészet czéljait szolgálva.

Mielőtt részletesen kifejtjük a zenei nevelésünk egész vonalán nyilvánuló bajokat, ajánlva egyszersmind módokat és eszközöket azok orvoslására, előre is jelezzük, hogy nem kiván mindez az államtól valami jelentékeny anyagi áldozatokat. A *nervus rerum gerendarum* megnyitása mindenesetre biztosabb és gyorsabb megoldásra vezetne, de ismerve helyzetünket és viszonyainkat, jobb, ha szerényebb eszközökre utalunk s az államtól e fontos nemzeti ügy érdekében főleg erkölcsi támogatást és energikus beavatkozást kérünk.

De e tekintetben sem kérünk mindent csupán az államtól. Nagy feladat hárul a községekre, felekezetekre és társulatokra is. Végezzék valamennyien együtt, vállvetve nemzeti művészetünk s egész zenei nevelésünk újjáalakításának, illetőleg megalkotásának nagy munkáját.

III.

A zenetanítás az iskolákban.

1. A népiskolában.

Az általános műveltségnek szolgáló iskolákbana zene, illetőleg az ének kultiválása már régi keletű. A kereszténység új szellemével helyet foglalt az ének az iskolákban is. Már Nagy Károly 789-ben ráutalt az éneknek és zenének az iskolákban való tanítására. A középkorban a quadrivium tárgyait a *musika, arithmetika, geometria* és *astronomia* képezte, és tanították nem csupán az éneket, hanem az akkor szokásos hangszereket is. A reformatio korában a zenét a népiskolában kötelező tantárgyként tanították. E tekintetben sokat köszön a zene Luthernek, ki főleg a következő, sokat idézett szavaival szépen jellemzi feladatát: «Musica ist eine schöne, herrliche Gabe Gottes und nahe der Theologie. Die Jugend soll man stets zu dieser Kunst gewöhnen, denn sie macht feine, geschickte Leute. Musicam habe ich allerzeit lieb gehabt. Wer diese Kunst kann, der ist guter Art und zu allem geschickt. Man muss Musicam von Noth wegen in Schulen behalten. *Ein Schulmeister muss singen können, sonst sehe ich ihn nicht an.*»

Az ének valóban nem csupán a kedélyi élet szempontjából fontos az iskolában, mert a szellemvilágot több oldalról befolyásolja, mit Köstlin a következőkben fejez ki: «Wer jedoch den Gesangunterricht nach wohlgestufter Methode ertheilt, der kann uns bezeugen, dass derselbe den «Verstand» sehr energisch anfasst, ein mächtiges Mittel der Disciplin und Concentration bildet, und trotzdem belebend und erfrischend auf Gemüth und Phantasie einwirkt.»*

Az éneket azonban, a nevelés e fontos tényezőjét, a népiskola

* Köstlin, Die Musik, als christliche Volksmacht. Heilbron, 1886. 19. lap.

lassanként elhanyagolta; idővel csakis az egyházi énekre szorult s puszta utánéneklés lett tanításából. A philosophusok és pædagogusok közül is ártottak némelyek a jobb ügynek.* Maga *Locke* az éneket az ügyességek közt az utolsó helyre állitotta s azt hitte, hogy e rövid életben sok fontosabb és hasznosabb dolog is létezik. Az ének tanítására vonatkozólag pedig *Comenius* így okoskodott: «a mit cselekedni kell, azt cselekvés által tanulni meg: a mechanikusok nem elméletekkel tartják növendékeiket, hanem utánzásra utalják; az írást írás által, az éneket éneklés által tanulni meg», szóval: az éneknek rendszeres tanítása fölösleges.

Újabb lendület indult meg e téren *Pestalozzival* és híveivel, kik ellenezve a mechanikus utánzást, az énekkel a hangérzék és szellemi tevékenység fejlesztésére törekedtek. Magasabb fokra emelte a tanítást Pestalozzi egyik híve: *Nägeli,* ki viszont más szélsőségbe esett, midőn azt kivánta, hogy a növendék a lapról való olvasásig jusson; mert szerinte a miként elvárjuk, hogy a népnél mindenki «irni, olvasni és számolni tudjon, úgy elvárható, hogy mindenki biztosan le tudja énekelni kottáját.» *Natorp,* hogy könnyítsen a helyzeten, a kottákat számokkal kivánta helyettesíteni. — *Gräfe* a népiskolában először hallás után kiván énekeltetni és csak azután kottából; a kotta-ismeret csupán a hallás szerinti énektanulás támogatására való; mert szerinte a növendéknek a kottából csak annyit kell tudni, hogy fölismerje, vajjon körülbelül minő viszonyban, minő magasan vagy mélyen vannak egyes hangok.

A pædagogia e sokféle javaslatai és kisérletezései után a népiskolai énektanítás a legjobb szervezetre és leghelyesebb módszerre talált Németországban és Svájczban, míg Franciaországban az iskolai törvények az iskolai éneket illetőleg még határozatlanúl ide-oda ingadoznak s Anglia a kötelező énektanítást csak 1870-ben tette parlamenti kérdéssé.** Jó eredménynyel tanítják az éneket Hollandiában és Belgiumban, de határozottan legjobb a tanítás Németországban és Svájczban, hol, közvetlen tapasztalataimból állítom, a legtöbb helyen eljutnak a lapról való olvasásig. Németország a classicismus nagy mestereivel a dalos Olaszország fölé kerekedett;

* Schmid, Encyclopedie des ges. Erziehungs- und Unterrichtwesens. Gotha 1860. II. 768—769.

** *Leohner*, Die Musik als human-erziehliches Bildungsmittel. Leipzig. 1886.

miként e téren, úgy dominál az ének tekintetében is rendszeres és czéltudatos munkájával. Az iskolai ének az olasznál pang, míg a németnél virágzik. A magas északon is fejlett fokon áll az énektanítás ügye, igen jó viszonyokat találni még a frizeknél is, pedig a krónikák azt mondották: «Frisia non cantat.» Gazdag a svédek, dánok és finnek idevágó irodalma.

Nálunk az éneket annak módja és rendje szerint szintén ott találjuk a népiskola törvényes tantervében, de tananyaga, valamint módszere kifogás alá esnek és javítást kívánnak. Mindenekelőtt baj, hogy az énektanításnak csak 1 heti órát juttat a tanterv, mert ez igen kevés; legalább kettőre lenne szükség. A tanterv maga igen szűkszavú; nem mondja ki határozottan, hogy kotta szerint, vagy hallás után kívánja az éneket tanítani. Ime a tananyag az I. osztályra: «Elemi gyakorlatok egy hangtól háromig, folytatva az öt hang gyakorlásáig.» Ebből nem lehet eligazodni. Ez az oka annak, hogy helyenként már az I. osztályban elkezdik a kotta ismertetését és hogy helyenként mellőzik mind a hat osztályon át. A népiskola tanítói ennél fogva egészen önkényűen járnak el. A mit a tanterv mond, az sok is, meg kevés is. Hogy már az I. osztályra contemplálja a kotta szerinti tanítást, az kitűnik a törvényszerűen előírt *énektanító vezér- és kézikönyvből* s az sok az I. osztályra, de hogy azután ez az egész rendszer csigalépésben halad előre, az már kevés. A kottatanítást az I. osztályban egyátalán nem lehet megkezdeni. Képzeljük csak el a népiskolába lépő hat éves gyermeket, ki még a betűk titokzatos jelentményével vesződik, hogyan legyen az képes még a legelemibb fokon tartott hangjelzéseket is megérzékíteni hangjával. Miként Hiller mondja: «Előbb meg kell tanulni jól beszélni, mielőtt jól énekelni, valamint előbb járni kell tanulni s csak azután tánczolni.»

Az I. és II. osztályban tökéletesen elegendő a hangszerv gyakorlása, a zenei hangnak magasság és mélység, hosszuság és rövidség, valamint erős és gyönge fokozatai szerint való megkülönböztetése s ezzel karöltve megfelelő egyszólamú karénekeknek hallás utáni begyakorlása. Sok tehát, a mit a tanterv az I. és II. osztályban kiván, midőn a kottatanítást már itt contemplálja. A népiskola tanítói épen azért nem respectálják; mellőzik, mert nem boldogulnak vele s tanít mindenki a maga jól-rosszúl kigondolt módja szerint. A hangjegy-tanítást elég a III. osztályban megkezdeni és pedig a már az I. és II. osztályban megkezdett hanggyakorlatokhoz

fűzve. A hangjegy-tanításnak az egész népiskolában csak a legszükségesebb elemekre kell szorítkoznia.

Más hiánya a tantervnek, hogy egy szóval sem tesz említést arról, hogy hol kezdődjék a többszólamú ének, s így aztán a tanítók nem tudják, mitévők legyenek. E céltalan és iránytalan törvényes intézkedésnek tulajdonítható, hogy némely helyen megmaradnak mind a hat osztályban az egyszólamú karénekek mellett s talán ez az oka annak is, hogy jelennek meg a népiskolának szánt énekkönyvek, melyek még *négyszólamú* karéneket is tartalmaznak, s hogy ily szörnyűséges absurdumok néptanítók kezéből kerülnek ki s hogy még hivatalosan approbáltatnak is. Hiszen a négyszólamú karének még polgári és felsőbb leányiskolákban is alig lehetséges, mivel nincs meg a hangoknak az a fejlettsége mind a mély, mind a magas registerben, melyet a négyszólamú tétel szükségképen megkiván.

Az énekek tananyagára vonatkozólag a tanterv csak az V. és VI. osztályban tesz említést, annyit mondva: «Chorálok és népdalok», egészen kizárva a klasszikus zene-költők bő anyagot szolgáltató egyszerű remekműveit. Pedig nem túlzás, ha azt állítom, hogy még Haydn, Mozart, sőt a nagy Beethoven műveiben is találunk sok oly egyszerű, könnyű éneket, melyek könnyebbek bármelyik népdalnál s ezek mellett bátran használhatók, sőt használtatnak is, miként arról a népiskolának szánt bármelyik valamire való énekgyűjteményéből meggyőződhetünk s bizonyára többet érnek, mint azok a dalok, melyeket a népdal czége alatt sok nem muzsikális tanító felvesz gyűjteményébe, nevét fitogtatva velük az általa szerkesztett ének-gyűjteményben, mely név a legtöbb esetben először ily esetben jelen meg zenemű felirata mellett. A francziák sőt az olaszok, a világ legkiválóbb dalos nemzetei nem írtóznak attól, hogy a világ zene-irodalmának nagy mestereit bevigyék az iskolába, legyen elég e tekintetben csupán Danhausernek a párisi iskolák részére készült «Choeur d'Enfants» című művére hivatkoznom, vagy akár az olasz «Cento canti popolari» című munkára.

Az ének tananyagában különösnek találtam a népdal mellett a *chorálokra* való utalást is; hasztalan kerestem az összes approbált népiskolai énekkönyvekben chorálokat, mert egy sem respectálta; sehol egy chorál. S ennek könnyű a magyarázata: a protestáns Németországból került a magyar népiskola tantervébe. Német-

országon járja is a chorál s ott valóban jó szolgálatot is tesz egyszerű, könnyű, nemes tartalmával és felette egyszerű zenei formájával; énekli az iskola, az egyház, sőt az áhítatos nép még a maga körében is. De mit kezdjen vele nálunk az iskola, eltekintve a protestáns felekezetitől, vagy rákényszerítsük a katholikusokat is a protestáns chorálokra? Szóval, újra olyasmi a tantervben, minek a tankönyvekben nyomát sem találjuk.

Nézetem szerint a tananyag a népiskolai énektanításra a következőképen lenne beosztandó:

I. osztály. Egyszólamú énekek egy octáva körében, hallás után.

II. osztály. Folytatólag, miként az I. osztályban.

III. osztály. Folytatólag, hallás után. A hangjegy-tanítás megkezdése.

IV. osztály. A hangjegy-tanítás folytatólag, a skálák 4 kereszt- és 4 b-ig. Egy- és kétszólamú énekek.

V. osztály. A hangjegy-tanítás folytatása. Egy- és kétszólamú énekek.

VI. osztály. A hangjegy-tanítás folytatása. Egy- és kétszólamú énekek. A háromszólamú ének megkezdése.

A felső népiskola tanterve, illetve a népiskolai VII. és VIII. osztály együtt haladhat a polgári és felsőbb leányiskolával.

A három alsó osztályban a hangjegy-tanítás megkezdése előtt, miként már jeleztem, módszeres ének-gyakorlatok tartandók a karének mellett. Hogy mi képezze a módszeres gyakorlatok tárgyát, az röviden a következőkben foglalható össze.

1. Egy hegedün játszott hangnak utánéneklése karban, majd padonként és egyenként; 2. két hangnak összehasonlító éneklése magasság és mélység szerint és így tovább a quintig és az octáváig. A skála félhangjai felismerése végett a hanglétrát a táblára írja a tanító a következő szemléleti formában:

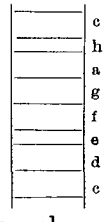

A skála begyakorlása után megfelelő énekek következnek. — A skála után rhythmikai gyakorlatok. A tanító hosszú és rövid hangokat játszik, mi alatt a tanulók számolnak, illetőleg taktust ütnek. E rhythmikus hangok a legkülönbözőbb rhythmikai képletekben készítik elő a tanulót a rhythmus felfogására. — Hasonlóképen cselekszik a tanító a dynamikára vonatkozólag, midőn a tanítványokat a leghalkabb hangtól kezdve a legerősebbig fokozva

gyakoroltatja. Mindezt végre taktusban, skálában, akkordban és dynamikában alkalmazza a dallamokban. Hasonló szabályzat van az osztrák iskolák tantervében, melyet, mint valóban czélszerűt, mi is elfogadhatunk.*

A módszer lényegére nézve a legilletékesebb maga a tanító, habár szükség van jó módszeres tankönyvre is, melyben a gyermeki hanghoz mérten fokozatos gyakorlatok vannak a hanglétrára, rhythmikára és melodikára. A gyakorlatok mellett fődolog, velök karöltve haladó énekek begyakorlása, mit már a kottatanulás hatalmasan fog támogatni. Mindenesetre szép és üdvös volna, ha a tanuló már a népiskolában csak megközelítőleg is megtanulhatná a kottából való éneklést, de ez a jelen körülmények között az osztályok túlnépessége s az énekre fordítható kevés idő mellett majdnem elérhetetlen, ideális czél. Ezt megközelíthetni, ha már az I. osztály hangfejlesztő módszeres gyakorlatokkal kezdi s ha később sem válik a karéneklés értelem nélküli mechanikus utánénekléssé, főleg, ha a karéneket, miként jeleztem, módszeres, a melodikus és rhythmikus sajátságokra előkészítő énekgyakorlatok előzik meg. A népiskolai ének így szív- és léleknemesítő erkölcsi hatalommá fog válni; mert nem csupán ének-dresszurával kell foglalkozni, az éneklés képességét kell megadni jó módszer segítségével. A népiskolában, miként másutt is, nem elég csupán énekeltetni; az éneknek valóban nemesítőleg kell hatni a népre, az éneklés képességét kell megadni arra, hogy később is sikerrel énekeljen. És a képesség fogja alapját adni a későbbi férfi karoknak és népdalkaroknak.

A módszer kérdése mindenesetre függ a jó tankönyvtől, de a fődolog mégis, miként egy pædagogus mondja: a szív marad. De helyén van-e minden tanítónak a szive, jobban mondva, lelkesedik-e minden tanító az énekért, bír-e minden tanító helyes zenei érzékkel és megfelelő zenei képzettséggel? A dolog természetében rejlik, hogy a zenei képesség, mint természeti adomány, nem mindenkiben egyenlő. Ám megkívánhatjuk, hogy szigoríttassanak a tanítóképzőkbe való fölvételnél a föltételek, hogy a zenei rátermettséggel nem bírók egyáltalában ne vétessenek föl, hogy Lutherrel egyetértve, ügyet se vessünk arra, a ki nem tud énekelni; de ezzel nem érünk még czélt. Mert a zenei hallásnak, énekelni tudásnak és általában a zenei képességnek sokféle fokozata van.

* *Maier*, Kurzgefasste Gesch. des Gesanges. Wien. 1881.

Vajjon megtaláljuk ezt ama sok ezer tanítóban oly fokon, hogy valamennyire rábízhatnók jó lelkiismerettel az énektanítást? Vagy talán elzárjuk a pædagogiai pályát a gyöngébb zenei képességgel bírók előtt? Hiszen van akárhány tanító, a ki más tekintetben kitünő szolgálatot tehet a tanügynek. E körülmények között az lenne a fődolog, hogy legyen alapos az ének és zenetanítás a tanítóképzőkben, s hogy e czélból emeltessék a præparandiai zenetanárok képzettségének niveauja. De van még egy más expediens is, mely az említett szükséglet mellett szintén megszívelendő. Ugyanis: akad bizonyára minden tanító-testületben oly tanító, ki a többinél nagyobb zenei képességgel és képzettséggel bír, a ki talán igazi kedvvel, hivatásszerűen foglalkozik a zenével; nem lehetne talán a tanrendet úgy beosztani, hogy ezekre bizassék a énektanítás legalább oly iskolákban, melyek minden osztálya külön tanítóval bír? Igy aztán az énektanítás sok helyen e szak tanításának hivatott tanítójához kerülne, egy kézbe. Ez által az igaz, hogy a perhorrescált szaktanítás jönne létre, de csak az énekre nézve és annak rendkívüli előnyére. Mert az énektanításnak már az első években alaposnak kell lenni. Ezt hangsúlyozta már Adrian Petit Coclicus 1552-ben. «Adhibeat itaque curam Germanicus puer in imitando doctum præceptorem dum vox ei puerilis est, quia mutata voce puerili difficile aut raro ad bene canendi artem pervenit, in iuventute vero apprehensa nunquam tradet oblivioni.» (Compendium musices, Nürnberg, 1552. — Jahresbericht über das höhere Schulwesen, Conrad Rethwisch, III. Jahrg. 1888. Bellermann, 407. l.) Ebben az értelemben emeli ki Bellermann ugyanitt, hogy «az énektanításnak nem szabad egyoldalúan a hangot mívelni, hanem főleg a hallást s egyidejüleg bevezetni a növendéket az elméleti zene alapfogalmaiba, hogy arról, a mit énekel, tiszta képzete is legyen. Ha ezt a gyermekkorban elmulasztják, akkor majd hiányzik később a hallás finomsága, a hang hajlékonysága s a tanuló igy többnyire elveszti a zene iránt szükséges érdeklődést.»

Igy elérhetnők azt, hogy az énektanítás már a népiskolában szív- és lélekfejlesztő hatásának betöltése mellett a növendékeknek oly készültséget adna, melyen biztosan lehetne tovább építeni s hogy a növendékek nem lépnének többé az énektudásnak és kottaismeretnek majdnem teljes hiányával felsőbb iskolákba, hol azután a baj újra és elől kezdődik.

A népiskolai ének-tanításra vonatkozó javaslataim tehát ezek folytán főbb pontjaiban a következőkben foglalhatók össze:

1. az énekre a népiskolában osztályonként legalább 2 óra fordítandó hetenként;

2. az ének az I. és II. osztályban hallás szerint tanítandó, de a feladatot nem csupán énekek begyakorlása képezi, hanem hangfejlesztő, a zene elméletének elemeire tekintettel levő gyakorlatok is;

3. a III. osztálytól kezdve az énektanítás hangjegyek alapján történjék;

4. a zene-elmélet tanítása lehetőleg gyakorlati legyen és szoritkozzék a legelemibb dolgokra; hangképző, hangeltaláló és rhythmikai gyakorlatokra;

5. a karének az első három osztályban csak egyszólamú legyen, kétszólamú csak a IV. osztályban.

6. háromszólamú énekek csakis a IV. osztályban vehetők elő, a karének azért még itt is kiválóan a kétszólamú kell hogy legyen;

7. az énektanítás lehetőleg a zenére kiválóbb képességgel biró tanítóra bizassék;

8. a præparandiák ének- és zenetanítását kiváló szakemberek lássák el, emeltessék a tanítás niveauja, hogy ennek folytán a tanítók is alaposabb zenei képzést nyerjenek.

A HÁZI NEVELÉSRŐL.*

IV.

Mai előadásomban a házi nevelés harmadik főágáról, a házi erkölcsi nevelésről kell szólanom.

Ha külön erkölcsi nevelést különböztetünk meg, ez természetesen — ezt eddigi előadásaim szíves hallgatóinak tán mondanom is felesleges — korántsem jelent annyit, mintha a nevelés eddig tárgyalt ágai híján volnának az erkölcsi mozzanatoknak, vagy mintha egyáltalában csak egy lépés is volna gondolható a nevelés terén, melynek elméleti megokolásában nem az erkölcsi-

* Szabad-Lyceumi előadás.